

BİR VAROLUŞ PROBLEMİ OLARAK ÖLÜM ve ÖLÜME MEYDAN OKUYAN İKİ KAHRAMAN: GILGAMIŞ ve DELİ DUMRUL

Death as an Existential Problem and Two Heroes That Challenge Death: Gilgamesh and Deli Dumrul

Esra AKBALIK*

Öz

Yaşam döngüsünün önemli bir durağı ve onun tamamlayıcı bir parçası olan ölüm, hem bireysel hem de toplumsal olarak hiçbir dönemde basit bir hadise gibi görülmemiştir. İnsanın evrensel ve temel varoluşsal trajedisi olan ölüm bilinci, insanın hayatı yorumlayış ve anlamlandırışındaki temel unsurlardan biridir. Mitolojik metinler, efsaneler masallar, destanlar, hikâyeler vb. insanlık tarihinin anlatmalarında ölümün sıklıkla işlenen önemli ve belirleyici temalardan biri olduğu görülür. Ölüm teması merkezinde ele alınmış yerel ve evrensel pek çok anlatıdan söz edilebilir. Ölüm mevzuu, Türk dünyası destanları başta olmak üzere Doğu ve Batı'ya ait temel eserlerde sıklıkla konu edilmiştir. Bu çalışma, birisi insanlık tarihinin en eski destanlarından olan Gilgamesh, diğeri ise Türk kültür tarihinin önemli destanlarından olan Deli Dumrul boyunda, kahramanların ölüm ile ilişki ve mücadele sürecine odaklanacaktır. Gilgamesh insanlık tarihinin bilinen en eski anlatılarından ve insanın varoluş trajedisi 'ölüm' anlatının temel izleğini oluşturur. Deli Dumrul ise Türklerin İslamlaşma sürecinin 'ölüm' teması çerçevesinde ele alındığı orijinal bir anlatıdır. Kurguları ve bağlamları farklı olmak ile birlikte her iki anlatıda ölüm, kahramanların ortak algı, tavır, tutum ve mücadele süreci içinde ele alınır. Bu doğrultuda, ölüm teması merkezinde yol alan Gilgamesh ve Deli Dumrul destanları öncelikle 'var oluş' perspektifinden ele alınacak; Joseph Campbell'ın *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* çalışmasında esas aldığı "ayrılma (yola çıkış) / erginlenme / dönüş" formülü zemininde okunacaktır. Ölüm, Gilgamesh ve Deli Dumrul'un meydan okuduğu, ölümsüzlük için yola çıktıkları, çeşitli mücadelelerden geçtikleri ve en nihayet farklı bir olgunlukla döndükleri bir düzlemde akar. Birisi evrensel diğeri ulusal iki önemli destanın kahramanlarının birbirine benzeyen ortak macerası mukayese edilmek sureti ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Ölüm, Erginleme, Gilgamesh, Deli Dumrul.

Abstract

Death, an important stop in the life cycle and an integral part of it, has never been seen as a simple case, both individually and socially. In the narratives of human history it is seen that death is one of the important and determining themes frequently discussed. The subject of death is frequently discussed in the basic works of the East and the West, especially in the epics of the Turkish world. This study will focus on the relationship and struggle process of heroes with death, one of which is Gilgamesh, one of the oldest epics in human history, and the other is Deli Dumrul, one of the important epics of Turkish cultural history. The tragedy of human existence, 'death', constitutes the basic theme of Gilgamesh narrative. Deli Dumrul is an original narrative in which the Islamization process of the Turks is discussed within the framework of the theme of 'death'. Although their fictions and contexts are different, in both narratives, death is discussed within the common perception, manner, attitude and struggle process of the heroes. In this regard the epics of Gilgamesh and Deli Dumrul which center on the theme of death will be discussed first from the perspective of 'existence'; They will be read on the basis of the "separation (departure) / initiation / return" formula based on Joseph Campbell's work "The Hero's Infinite

* Dr., Araştırmacı, esrakbalik81@gmail.com. ORCID: 0009-0009-6919-5663

Journey". The similar common adventure of the heroes of two important epics, one of them is universal and the other is national, will be evaluated by comparison.

Key Words: Epic, Death, Initiation, Gilgamesh, Deli Dumrul.

Extended Summary

As the primary source of the meaning of life and the ultimate truth, fundamental mode of existence, death, shapes a person's perception of the present and the future. It is an important experience that cannot be conveyed. Death, as an important stop in the life cycle and an integral part of it, the final and inevitable end of individual existence, has always been on the agenda as one of the most important issues that occupy human consciousness. In an individual's life, death is a reality that forms the basis and essence of his existence; and in this context, there is almost no religion, belief system, philosophy, thinker, writer or poet who has not touched on this subject. Social sciences, where humans are both subject and object, have discussed many psychological, sociological, ethnological, philosophical and cultural dimensions of the phenomenon of death in numerous works and within the framework of a very diverse literature with various layers of meaning. In this context, this study focused on the relationship and struggle process of heroes with death, one of which is Gilgamesh, one of the oldest epics in human history, and the other is Deli Dumrul, one of the important epics of Turkish cultural history. One of the oldest known literary texts in human history, Gilgamesh, is about man's quest for immortality against death. The oldest epics composed of twelve tablets, although not all of them are complete, written in cuneiform on clay tablets in the Akkadian language. The Book of Dede Korkut, which is complete in terms of character, time, place, style and composition, but consists of twelve separate narratives, each independent from each other, is one of the most masterful oral cultural works of Turkish cultural history and Turkish literature. The essence of the Deli Dumrul epic is the first encounter with the set of values and rules sent down by God, due to the 'death' incident. In the light of this information, this study compared and evaluated the similar common adventure of the heroes of two important epics, one universal and the other national. Death is discussed in a context where Gilgamesh and Deli Dumrul are challenged, set out for immortality, go through various struggles and finally return with a different maturity. In the study, death was first mentioned as a problem of existence and then the epic heroes' struggle with death was evaluated from this perspective. The "separation (departure) / initiation / return" formulation presented by Joseph Campbell in his work *The Hero's Infinite Journey* constituted another orientation of the study. Gilgamesh and Deli Dumrul, heroes who are boundlessly devoted to life and desire to protect it at all costs, have searched for a cure against the absolute certainty of death. It should be noted that both heroes' encounter with death and their subsequent struggle with it provides a strong motivation in giving meaning to their lives. For both heroes, death is a phenomenon in which they experience a leap of consciousness about life and existence. Their attitude towards death is almost the same. In Gilgamesh, where death anxiety appears with the death of Engidu, the theme of death is symbolically processed and embodied with the theme of journey. He embarks on the journey of immortality with the desire to attain immortality by leaving a name behind. For Deli Demrul, this process is also a difficult quest. However, for both heroes, the process of intense effort and struggle spent to maintain life is replaced -on return- by a feeling of submission and acceptance. As a result, the immortality journey of the heroes ends with initiation after the struggle.

Giriş

Yaşam döngüsün önemli bir durağı ve onun tamamlayıcı bir parçası; bireysel varoluşun nihai ve kaçınılmaz sonu olarak ölüm, insan şuurunu meşgul eden en önemli konulardan biri olarak hep gündemde olmuştur. Bireyin hayatında ölüm, onun varoluş gerçeğinin temelini, esasını oluşturan bir gerçekliktir; ve bu bağlamda bu konuya temas

etmemiş herhangi bir din, inanç sistemi, felsefe, düşünür, yazar yahut şair neredeyse yoktur. Nitekim Schopenhaur (2012: 50) ölümü felsefenin gerçek ilham perisi veya esinleyici gücü olarak görür ve ölüm olmasaydı felsefe yapmanın kolay kolay mümkün olamayacağını belirtir. İnsanın hem öznesi hem de nesnesi olduğu sosyal bilimlerin ölüm olgusunun psikolojik, sosyolojik, etnolojik, felsefi, kültürel pek çok boyutunu sayısız eserde ve çeşitli anlam katmanlarında oldukça yoğun bir literatür çerçevesinde ele almıştır.

İnsanın en büyük trajedilerinden biri olan ölüm ve buna karşı insanoğlunun ölümsüzlük arayışının konu edildiği ve insanlık tarihinin bilinen en eski edebi metinlerinden olan Gılgamış, Akkad dilinde kil tabletler üzerine çivi yazısı ile yazılmış, hepsi tamam olmamakla birlikte on iki tableten oluşan en eski destanlardan biridir¹. “İlyada ve Mahabharata’dan yüzyıllarca önce yazılmış, bilinen en eski metindir; dilinin yüceliği, etkisi, esin gücü, konusunun seçkinliği” (Bottero, 2015:7) ile insanlık tarihinin baş yapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ölüme karşı ‘ölümsüzlük’ sevdası ve arayışında olan bir kahramanın şahsında aslında, bütün insanlığı bekleyen mutlak kader, mukadder son ‘ölüm’ ile bir uzlaşımın öyküsü anlatılır. Yarı tanrı – yarı insan bir karakter olan Gılgamış, şöhretli bir kahraman olarak efsaneleştirilmiştir. Bottero’ya göre (2015:41) Sümerce² ve Akkadca destan parçaları, dil ve üslup açısından birbirlerinden ayrı özellikler sergilese de, destan uzun soluklu ve tutarlı bir bütünlük arz eder.

Şahıs kadrosu, zaman, mekân, üslup, kompozisyon bakımından bir yönüyle bütünlük arz eden, ancak kendi içinde her biri birbirinden bağımsız on iki ayrı anlatıdan müteşekkil olan Dede Korkut Kitabı ise, Türk kültür tarihinin ve Türk edebiyatının en usta sözlü kültür verimlerindenidir. Dede Korkut Kitabı içinde “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı” tam adı ile beşinci sırada yer alan Deli Dumrul Destanı kısa, yoğun, sembolik ve Türklerin İslamlaşma sürecine dair izler barındıran önemli bir anlatıdır. Saydam’ın ifadesi ile (2011:14) Deli Dumrul’un şahsında Orta Asya’nın tarih öncesinden günümüz Ön-Asya’sının Türk-İslam ruhuna uzanan bir bilincin gelişim serüvenine tanıklık edilir. Anlatı, ölüm /ölümlülük, isyan / itaat, Tanrı gibi temel varoluşsal temalara değinmesinin yanı sıra İslam öncesi göçebe Türk kültürünün İslamlaşma süreci ve Türk-İslam ruhunun oluşum öyküsü hakkında da dolaysız bilgiler verir (Saydam, 2011: 24,35). Deli Dumrul destanın özünü ‘ölüm’ hadisesi üzerinden esas olarak Allah’ın indirdiği değerler ve kurallar manzumesi ile ilk karşılaşma oluşturur. Deli Dumrul’un şahsında İslam ve İslamî inanç sistemi ile tanışan Türklerin yeni inanç sistemine uyum sancıları dile getirilir (Saydam, 2011: 155).

Mitolojik metinlerden başlayarak insanlık tarihinin anlatmalarında ölümün sıklıkla işlenen önemli ve belirleyici temalardan biri olduğu görülür. Ölüm teması etrafında gezinen filozoflardan, yazarlardan, şairlerden ve bu konu merkezinde ele alınmış yerel ve evrensel pek çok anlatıdan söz edilebilir. İnsan bilincinin ve bilinçaltının mühim mevzularından olan ölüm konusu, Türk dünyası destanları başta olmak üzere Doğu ve Batı’ya ait temel eserlerde

¹ Gılgamış destanın oluşumu ve özgün hali ile ilgili olarak Kramer, “destanın orijinal bir Sümer versiyonun kesinlikle olmadığını, Babillilerin Sümerlerden aldıkları çeşitli konuları değiştirerek ve bir bütün teşkil edecek birbirine bağlayarak yenilikçi davrandıklarını, bu anlamda destanın daha çok onların eseri olduğunu; destanın Sümer kökenli konularının saptanabildiğini (sedir ormanı, gök boğası, ölümsüzlük arayışı, tufan öyküsü gibi) ama Sümer kaynaklı olup olmadığı bilinmeyen bölümlerin de bulunduğunu” (Kramer’den akt. G. Alpaslan, 2007: 35) belirtir.

² Gılgamış Destanının Sümer metninden Türkçeye ilk çevirisini Prof. Landsberger ile birlikte Muzaffer Ramazanoğlu yapmıştır. Gonca G.Alpaslan (2007:34) *Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları* adlı çalışmasında, tespit ettiği diğer çevirilerin Sümer metninden değil, İngilizce ve Fransızca’dan Türkçeye yapılmış çeviriler olduğunu belirtir. Bu çalışma kapsamında Jean Bottero’nun farklı versiyonlardan oluşan tabletlerin tercüme ve mütalaasıyla oluşturduğu çevirisi kullanılmıştır.

sıklıkla konu edilmiştir. Bu çalışma, birisi insanlık tarihinin en eski destanlarından olan Gılgamış, diğeri ise Türk kültür tarihinin önemli destanlarından olan Deli Dumrul boyunda, kahramanların ölüm ile ilişki ve mücadele sürecine odaklanacaktır. Gılgamış insanlık tarihinin bilinen en eski anlatılarından ve insanın varoluş trajedisi ‘ölüm’ anlatının temel izleğini oluşturur. Dede Korkut boylarından biri olan Deli Dumrul ise Türklerin İslamlaşma sürecinin ‘ölüm’ teması çerçevesinde ele alındığı orijinal bir anlatıdır. Farklı dönemlere, coğrafyalara, inanç ve kültür havzalarına ait olmalarına rağmen insanlığın ortak arzusu ‘ölümsüzlüğün’ ve ‘ölümsüzlük arayışının’ bu iki anlatıda benzer olduğu görülecektir. Kurguları ve bağlamları farklı olmak ile birlikte her iki anlatıda ölüm, kahramanların ortak algı, tavır, tutum, eylem ve mücadele süreci içinde ele alınır.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, birisi evrensel diğeri ulusal iki önemli destanın kahramanlarının birbirine benzeyen ortak macerası mukayese edilmek sureti ile değerlendirilecektir. Ölüm; Gılgamış ve Deli Dumrul’un meydan okuduğu, ölümsüzlük için yola çıktıkları, çeşitli mücadelelerden geçtikleri ve en nihayet farklı bir olgunlukla döndükleri bir düzlemde akar. Bu bağlamda çalışmanın temel iki amacı ve yönelimi vardır. Öncelikle kavramsal çerçeveyi oluşturmak için bir var oluş problemi olarak ölüme değinilecektir. İnsanın temel var oluş trajedisi olduğu için ölüm mevzu varoluşçu düşünce ve felsefede ele alınacaktır. Ölüme bu perspektiften bakmak, onu bu zeminde okumak kahramanların trajedilerini daha iyi anlamamızı ve sorgulamamızı sağlayacaktır. Ardından Joseph Campbell’ın *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* çalışmasında sunduğu “ayrılma (yola çıkış)/erginlenme/dönüş” formülasyonu da çalışmanın bir diğer yönelimini oluşturacak; destan kahramanlarının ölümle mücadelesi bu perspektiften de değerlendirilecektir.

Ölüm Üzerine

Yaşamın anlamının başlıca kaynağı ve nihai hakikat olarak; insanın anını, geleceğini, gelecek algısını şekillendiren temel bir varoluş tarzı olarak ölüm aktarılamayan önemli bir tecrübedir ve şüphesiz insan ölümü büyük ve önemli bir hadisedir. Bireysel ve toplumsal olarak ölüm hiçbir dönemde basit bir olay olarak görülmemiştir. Bilindiği gibi insan anlam arayan bir varlıktır ve “insanın temel edimi şeylere anlam vermektir” (Soykan, 1999: 41). Bu çerçevede ölüm insanın tutku ile anlamını aradığı soruların başında gelir ve ölümün bireyin yaşamında ve anlam arayışında temel bir eksen olduğu görülür. Nitekim hayat akışı içerisinde - ki Jung’ un ifadesi ile (2006: 214, 216) her akışın sonu, amacıdır; her akış amacına erişmek için canla başla çalışan bir koşucu gibidir ve yaşamın da yöneldiği son amaç ölümdür- bilinç yoğun bir şekilde gençliğe ‘amaç, anlam, değer’ atfederken ölüme geldiğinde aynı yoğunlukta bir çelişki, ikilem, endişe ve anlamsızlık içinde kalır. Bu konuda Jung (2006: 218) aslında ölümün anlamdan yoksun basit bir duruş gibi görüleceğini, yaşamın anlamının tamamlanması ve gerçek amacı olarak düşünülmesinin insanlığın genel ruhuna daha uygun olduğunu belirtir.

İnsanın evrensel ve temel varoluşsal trajedisi olan ölüm olgusu özellikle varoluşçu düşünce tarafından da etraflı bir şekilde işlenmiştir. Varoluşçu psikoloji ölümü insanların içinde bulunduğu en büyük ikilem olarak açıklamaktadır. Bu görüşe göre insan isterse ölümü seçebilir ama istemese de ölümü yaşayacaktır. Bu yaklaşıma göre ölüm varoluşun çözemediği ama yaşamak zorunda olduğu belki de yaşamın anlamının içinde saklı olduğu en büyük gizemdir (Karakuş vd., 2012: 44). İnsan, ölmesi zorunlu, varlığı sona ermeye yazgılı ve bunu bilendir. ‘Dünyaya fırlatılmış olan insan’³ varoluşu ölümle sonlu, sınırlıdır; ve insan ölüm için, ölüme doğru bir ‘varlık’tır.

Varoluşçu felsefenin önemli simalarından biri olan ve kendisini varlık bilimci (ontolog) olarak gören Heidegger, baş eseri “Varlık ve Zaman” a varlığın anlamı sorununun

³ Varoluşçu düşünceye göre insanın dünyadaki konumlanışı bu şekildedir.

serimlenmesi ile başlar ve varlığı kavramanın ‘temeli’ kavramak demek olduğunu belirtir. İnsanın varlığı, ölüm için olan bir varlıktır, yani zamanla sınırlı bir varlık (Soykan, 1999:56; Heidegger, 2018: 39-45). Ona göre Dasein⁴ sadece yaşayan ve ölen değil aynı zamanda sonluluğun farkında olan bir varlıktır. Bu Tillich’in “var-olmamanın kendi varlığının bir parçası olduğunun farkında olmak” olarak sözünü ettiği “var-olmamanın varoluşsal farkındalığı”dır. Zamansal sonsuzluk veya ‘ebediyet’ karşısında insanın sonluluğu şeklinde temel bir zamansal boyut vardır. Aslında her insan kendi sonluluğunun farkında olan bilinçli varlıklar olarak ‘varoluşsal çelişki’ koşullarında yaşar (Giddens, 2014: 70). Sonluluk duygusu ve ölümün farkında olmak insan için merkezi öneme sahip varoluşsal temel bir çelişkidir.

Ölümlülük Kaygısı / Ölümsüzlük Arzusu

Eşit ölçüde ve yoğunlukta olmamakla birlikte, tüm insan soyunda derinden kök salan duygulardan birisi ölümdür. Roux’un ifadesi ile (1999: 11) “doğuştan olmasa da en azından aklın ölümü kavradığı andan itibaren ölüm tüm insani varlığa egemen olmuştur.” Hayatın kurucu, oluşturucu bir parçası olarak ölüme dair canlı bir kavrayışa sahip insan “eninde sonunda öleceğini bilen ve bilinci bu bilgiyle belirlenen bir varlıktır” (Soysal, 2009:111). Varoluşun ana dinamiği olan ölüm kaygısı, bilincin alt katmanlarında yaygın olarak hüküm sürer⁵. Biri olmadan diğerinden bahsedemeyeceğimiz ölüm ve hayat, aslında tek bir hakikatin iki yüzü ve varlıkları birbirine bağlı. Ölümün farkındalığı, esas itibari ile hayatın biricikliğini kavramaya yardımcı derin bir imkan kaynağıdır. Bu bağlamda ölüm düşüncesinin insan yaşamına ve bilincine tesir etmemesi düşünülemez. Yaşama sınırsız bağlılık ve onu ne pahasına olursa olsun koruma, hayatını kesintisiz devam ettirme ve sonsuza kadar var olma isteği insanın en temel arzuları arasındadır. Nitekim “her insanda içgüdüsel olarak varlığını hissettiren, ‘hayatını koruma’ ve ‘sonsuzluğa kadar yaşama’ dürtü ve arzusu, hayatın önünü çelen ölüme karşı gösterilen tepkilerin ilk ve derin kaynağını teşkil eder” (Hökelekli, 1991: 152) ve “bireylerin tepkileri farklı olsa bile, ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu salt anlamda bütün bireyleri kapsayıcı nitelikte olgulardır” (Koç, 2002: 9). Ölüme karşı direnen insan şuuru ölümü ‘yok olma’ olarak inkar eder, fakat aynı zamanda büyük ve önemli hadise olarak da onu kabul eder. Elbette bu ölümü tanımama, onu yok sayma değil, aşma ve telafi etme isteğinin bir ifadesidir (Hökelekli, 1991: 152). Ölüme yazgılı insanın önündeki en büyük açmazlardan biri olan ölüm paradoksuna dair Bauman şunları söyler (2018: 17):

Hepimizin ölmesi zorunludur ve bunu biliriz. İnsana özgü açmazın en uğursuz aynı zamanda en yaratıcı paradoksu burada temellidir: ölmek zorunda olma gerçeği, önsel olarak bütün hayatta kalma çabalarını nihai bir başarısızlığa mahkûm eder, ayrıca ölmenin zorunlu olduğunu bilmek, en görkemli insan projelerini bile küçük ve önemsiz, içi doldurulmuş ve saçma bir hale dönüştürebilir.

İnsana özgü evrensel bir özellik olan ölüm düşüncesi, aslında insan varoluşunun temel ve tanımlayıcı özelliklerindedir. Ancak ölüm endişesi neyle ilgili bir endişedir? Ölümün bizi

⁴ Dasein; Heidegger insan merkezli varlık anlayışını ‘dasein’ kavramı üzerine oturtur. Heidegger dasein’in varlığı olarak kaygıyı ve kaygının da temelinde zamansallığı görür. Ölüme doğru olma zamansallığının en önemli kanıtlarından biridir. Daha geniş bilgi için bkz. Çüçen (2018:87-104). “Dasein için zaman varlığının bir mesele olarak ortaya çıktığı ufuktur. Tüm insanlar için anlaşılabilir bir kaygı kaynağı ‘yaşamın faniliği’dir. Zaman kaydından bağımsız olmayışımız, her insan için ölümün mutlak olmasıdır. Ölüm her insanın başına gelecek olan bir gerçeklik olmakla birlikte insan için deneyim olamamaktadır. Ölümü tecrübe eden insan bu tecrübe ile varlık türüne veda etmekte ve tecrübesini aktaramamaktadır”(Ceylan, 1999: 107).

⁵ Nitekim psikolojik araştırmalara göre ölüm korkusu ile üzerinde en çok durulan boyut “bilmezlik ve yalnızlık korkusu, yakınları yitirme ve ölüm anında ıstırap çekme korkusu, kişisel kimliğini kaybetme ve ölüm sonrası cezalandırılma korkusu, geride kalanlar için endişelenme ve yok olma korkusu ile değer verilen insanları kaybetme korkusu” (Koç, 2002: 8).

neden yoksun bırakacağından korkarız? Bu sorulara yanıtı yine Bauman (2018: 176) Joesph Harontunian'dan alıntı ile şöyle verir:

İnsan yaşamı bir işlem bir alışveriş olduğuna göre, insanın ölümü işlemin sonu ya da alışverişte bir başarısızlıktır. Ölüm tarafından ortadan kaldırılan varlık bir birlikte var olma, aynı anda var olma, birlikteliktir. Dolayısı ile ölüm fiziksel yaşamın sona ermesi ya da organizmanın çözülüp yok olması değil, insanların birbirinden ayrılmasıdır, insanın ölümü budur. (Ölüm endişesi) böyle bir varlığın kaybına ilişkin bir endişe değil, bu kişilerin dostluğunun yok olma sına ilişkin bir endişedir.⁶

Geçici bir varoluşa sahip olan insan, ölüm bilincine sahip olduğu andan itibaren ölümsüzlük arayışına girmiştir. Bu bağlamda dinler ve idealist felsefeler insanın ölümsüzlük idealine ve arayışına cevap vermeye çalışmıştır. İnsanoğlu gerçekten, ölümlü bir varlık olduğunu kavradığı ölçüde en büyük ve tek çaresizliğini onun karşısında yaşar. Karşı konulmaz ve kaçınılmaz son karşısında insan elindeki sınırlı gücü ile hayatta kalma hayali kurar. Eninde sonunda ölüme yenik düşecek insan ölüm karşısında zaman kazanmak ister. Giddens'in ifadesi ile (2014:70-71) kendi sonluluğun farkında bilinçli varlıklar olarak aslında her insan 'varoluşsal çelişki' koşullarında yaşar. Kısa ve kırılğan bir varoluşa sahip 'sonlu ben' için sonluluğun farkındalığı bir bakıma 'bilincin çılgılığı' dır.

Bauman (2018: 20) insanın ölümlü olduğu gerçeği ve sürekli bu gerçeğin farkında olarak yaşama zorunluluğunun toplumların toplumsal ve kültürel düzenlemesinde çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. İnsan için evrensel olan sonluluk kaygısı, büyük ölçüde kültürel ölüm temsillerine de yansımış, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan geleneklere evrensel bir karakter kazandırmıştır. "Bu bakımdan aralarında gerek coğrafı, gerekse kültürel yönden büyük ayrımlar bulunan çeşitli toplumların konuyla ilgili adetleri, inanmaları ve uygulamaları arasında çoğu zaman şaşılacak derecede benzerlikler vardır. (...) Elbette ki, değişik etkenler sonucu ortaya çıkan çeşitlemeler, yöresel özellikler, belli bir halkın, etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen ayrımlar söz konusudur. Ancak bunlar ayrıntılarda ve yöresel motiflerde görülmekte, ana davranış kalıplarını etkilememektedir" (Örnek, 1971:109). Bununla birlikte belirtilmelidir ki; farklı inanç ve kültür coğrafyalarında geleneğin ve toplumun sunduğu farklı anlam dizgeleri de söz konusudur. Farklı kültürlerde "şehitlik tanrılara kurban etme, kutsayarak ıstıraptan kurtarma, doğal biyolojik son, evrenle bir olma ve nihai faydasızlığın sembolü gibi sonsuz yorumu olan ölüm" (Eagleton, 2011: 105) farklı kültürel temsil ve yorumlara da açıktır. Bu çerçevede Türk halkının en eski Türk inançlarından bu yana kendine özgü açık ve somut bir ölüm inancı; buna bağlı çeşitli kavram ve kavramlaştırmalar ve ritüellere sahip olduğu belirtilebilir. Ölüm olgusu ile ilgili cenaze töreni, yas töreni, ölü yemekleri, ölümden sonraya ilişkin açık ve örtük

⁶ Ölüm kaygısı ve korkusunun nedeni mevzunda yaşamı ve sahip olunan şeyleri bir 'mal' olarak görme edimine ve dolayısı ile asıl korkunun ölümden değil sahip olunan şeyleri yitirmekten kaynaklandığı konusuna temas eden Erich Fromm *Sahip Olmak ya da Olmak* adlı çalışmasında şunları kaydeder: "Gerçekte ölümden korkmak, sanıldığı gibi yaşamı sürdürmemek korkusundan doğmaz. Epikür: "Yaşadığımız sürece, ölüm bizi ilgilendirmez. Çünkü yanımızda değildir. O geldiğinde ise yine üzülmemeli, çünkü o zaman da biz yokuz" derken, bu noktayı belirtmek istiyordu. Ölmeden önce duyulacak acılar ve ağrılardan korkmak mümkündür belki, ancak bunu ölüm korkusu olarak niteleyenleyiz. Yaşamı sahip olunacak bir mal gibi gören insanın ölümden korkmasını, akıl dışı bir davranış olarak karşılamamak gerek. Bu duyulan korku ölümden değil, sahip olduğumuz şeyleri, bedeni, malı, mülkü, benliği yitirmekten dolayıdır ve hiçbir şeye sahip olamayacağımız bir uçuruma, yok olmaya sürüklenmekten korkmaktır" (Fromm, 2003: 172).

inancılar gibi geniş gelenek yelpazesi⁷, ritüellerin bolluğu ve çeşitliliği de ölümün algılanış şeklinin göstergeleridir.⁸

Gılgamış ve Deli Dumrul Destanı'nda Ölüm

İnsan eylemliliğinden bağımsız bir süreç, bir kerelik edim, onarılamaz, geri döndürülemez, tek ve eşsiz olan 'ölüm' birey için hayatı boyunca karşı konulmaz tek gerçek olagelmıştır. Dinsel mitolojik metinler, efsaneler masallar, destanlar bilindiği gibi evrensel öz için önemli verilerdir ve tarihten bugüne, destanlar ve daha pek çok anlatı insanın ölümle mücadelelerinin sergilendiği bir alan olmuştur. Keskin ölüm sınırı ile çerçevelenmiş bir hayat ve insanın sınırsız gücüne karşı temel bir saldırı olarak algılanan 'ölümlülük' fikri bu çerçevede Gılgamış ve Deli Dumrul destanlarının da temel izleği olarak karşımıza çıkar. Özellikle Gılgamış Destanı'nda, metnin ana sorunu olan ölümsüzlük Gılgamış'ın bütün maceralarının istikametini belirler. G. Alpaslan'ın da belirttiği gibi (2007:35) aslında Gılgamış Destanı'nın bin yıllardır etkisini yitirmemesinin sebebi, insanlığın hala aynı şeyin peşinde olmasıdır.

Öncelikle Gılgamış ve Deli Dumrul anlatılarının ölüm / ölümsüzlük izleği temelinde kısaca olay örgülerine değinmekte fayda görüyoruz⁹.

On iki tabletten oluşan Gılgamış Destanı'nın asıl olay halkası ilk on bir tablettedir. Destan, bütün maceralarının sonunda ülkesine dönen Gılgamış'ın takdimi ve övgüsü ile geri dönüşlü bir yapı ile başlar. Gılgamış, tanrılar tarafından olağanüstü özelliklerle donatılmış üçte ikisi tanrı, üçte bir insan olarak pek çok ülkeyi dolaştıktan sonra kralı olduğu Uruk şehrine dönmüştür. Diğer destan kahramanlarından farklı olarak halkına rahat ve dirlik vermeyen, insanların kendisinden yaka silktiği birisidir. Bu sebeple şehrin kadınlarının yakarışları neticesinde büyük tanrıça Aruru, bir kır insanı olarak ve Gılgamış'a en büyük ve en güçlü olmadığını hatırlatmak üzere Enkidu'yu yaratır. Gılgamış kadar güçlü ve iri bir yapıda olan Enkidu hayvanlarla beraber yaşayan ve insan olduğunu bilmeyen bir doğa yaratığıdır. Rüya dahil farklı tip, motif ve içerikle zenginleştirilmiş bir eylem sürecinin ardından Gılgamış Uruk şehrinin ortasında onunla boğalar gibi güreşir ve Gılgamış yenilir. Ancak bu vakitten itibaren iki kahraman çok yakın dost olur. Gılgamış, yakın dostu Enkidu'yu, kimsenin alt edemediği Humbaba'yı birlikte öldürmek için ikna eder. Gılgamış'ın iki amacı vardır: Ülkeyi bir canavardan kurtarmak ve bu kahramanlığı sayesinde kendine sonsuza dek sürecek bir ad bırakmak. Nihayetinde yaptıkları yolculuk neticesinde katran ormanına ulaşırlar ve Gılgamış, Humbaba'nın başını kesmeyi başarır. Gılgamış ve Enkidu güzellik kraliçesi İştâr tarafından gönderilen gökyüzü boğasını da yenerek tanrı Şamaş'a sunarlar. Gılgamış ve Enkidu kahramanlıklarının zirvesindedir ancak Humbaba'yı, gökyüzü boğasını öldürdükleri ve katran ormanını devirdikleri için tanrılar iki arkadaştan birinin

⁷ Çeşitli coğrafyalardan, farklı ölüm ritüellerinin konu edildiği örnek bir çalışma için bkz. James G. Frazer (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri* 1. s.247-268.

⁸ İnsanlığın sahip olduğu derin 'ölüm' fikri ve buna bağlı olarak hemen bütün toplumlarda yer alan ölüm ve ölümler üzerine olan inanç ve uygulamalar toplum için de Freud'un "Ölümler Üzerine Tabu" adlı yazısında belirttiği gibi aslında 'ölülerin güçlü yöneticiler' olduğunu gösterir (Freud, 2012: 102). Bunun yanında, insanın ölümsüzleşme arzusu doğrultusunda gerçekleştirdiği bazı ritüel ve uygulamalar için bkz. Fromm (2003: 171-2)

⁹ Çalışmanın sınırlılığı açısından Gılgamış'ın tarihi ve efsanevi şahsiyeti, anlatının detaylı içeriği hakkında çok geniş bilgi verilmemiştir. Destan hakkında bilgi ve inceleme için bkz Jean Bottero, (2015). *Gılgamış Destanı: Ölmek İstemeyen Büyük İnsan* (Çev. O. Suda). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Ayrıca destanın geniş özeti ve kişilerin tahlil ve analizi için Gonca G. Alpaslan, (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual Yayınları, s.35-109.

ölmesine karar verir. Enkidu bir rüya görür, gördüğü düşü Gılgamış'a da aktarır ve rüyanın ardından Enkidu hastalanarak yatağa düşer. On iki gün ölüm döşeğinde yatan Enkidu sonunda ölür. Enkidu'nun ani ölümü ile birlikte anlatı başka bir faza geçer. Gılgamış uzun bir yas süresi geçirir ve arkadaşı Enkidu'nun ölümünü bir türlü kabullenemez. Onu yaşama geri getirmek için dövünür durur ancak bütün çabalarının boş olduğunu anlayınca da kendisini ölüm korkusu sarar. Gördüğü rüyaların ardından ölümsüzlüğün sırrına ermiş tek insan olan Utnapiştî'yi aramak üzere büyük, zorlu, çetin, maceralarla dolu bir yolculuğa çıkar. Dağları aşar, karanlıklarda yol alır, ölüm sularını geçer ve nihayetinde Utnapiştî'ye ulaşır. Gılgamış bütün macerasını ve arkadaşına tuttuğu yası anlatır. Utnapiştî onu uykusuzluk sınavından geçirir ancak Gılgamış uykuya yenik düşer. Utnapiştî Gılgamış'ı tekrar ülkesine göndermek ister ve ona ölümsüzlük otunun yerini söyler. Yeraltındaki tatlı su denizinin dibindeki ölümsüzlük otunu alan Gılgamış çok mutlu olur. Ancak yolda yıkanmak için suya girdiğinde otun kokusunu alan yılan ölümsüzlük otunu alıp kaybolur. Gılgamış ise ölümsüzlük otunu kaybetmiş olmanın acısı ile ülkesine döner (Bottero, 2015: 63-221).

Deli Dumrul, Gılgamış Destanı'na göre çok daha kısa ve öz bir yapıdadır. Kuru bir çayın üzerine yaptırdığı köprüden geçenden otuz üç geçmeyenden döve döve kırk akçe alan Deli Dumrul şöhretinin Şam'a Rum'a kadar ulaşmasını isteyen güçlü bir erdir. Bir gün köprüsünün yamacındaki bir obadan yahşi bir yiğidin ölmesi üzerine celallenen Deli Dumrul, ölümden mesul olan Azrail'e kafa tutup meydan okur. Onun bu sözlerinden hoşlanmayan Tanrı, Deli Dumrul'un kırk yiğidi ile birlikte yiyip içip oturduğu bir hengamede Azrail'i, Deli Dumrul'un karşısına çıkarır. Karşısındakinin Azrail olduğunu anladıktan sonra Deli Dumrul, kılıcını çekerek hamle eder ancak Azrail güvercin olarak pencereden uçar. Bunun üzerine atına binip elinde kılıcı ile Azrail'i kovalamaya başlayan Deli Dumrul Azrail'e yenik düşer. Tanrıdan aman dileyerek canını bağışlamasını ister. Tanrı, canı yerine can bulma karşılığında Deli Dumrul'un canını bağışlayacağını bildirir. Bunun üzerine Deli Dumrul da sırasıyla önce babasının sonra annesinin yanına can istemek üzere gider ancak aradığını bulamaz. Vedalaşmak ve helalleşmek üzere eşinin yanına gelir. Kendisinden can talebi olmadığı halde eşi kendi canını seve seve vereceğini söyler. Deli Dumrul ise en nihayetinde Tanrı'dan canlarını ya beraber almasını yahut beraber bırakmasını ister. Tanrı ise anne ve babanın canını alarak eşi ve kendisine yüz kırk yıl ömür verir.

Yüzleşme / Mücadele- Erginlenme / Dönüş Ekseninde Gılgamış ve Deli Dumrul

Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı çalışmasında Joseph Campbell (2000: 41) anlatı kahramanlarının mitolojik macerasının standart yolu olarak üç aşama belirtir: ayrılma / erginlenme / dönüş. 'Maceraya' çağrı olarak beliren mitolojik yolculuğun ilk adımında kahraman bir şekilde maceraya davet edilir –itilir-, olağanüstü masalsı güçlerle karşılaşır, zor görevleri tamamlar, mücadele eder, sınavlardan geçer ve döner. Campbell'in formüle ettiği bu yapıdan ilhamla Gılgamış ve Deli Dumrul'un, bir kahraman olarak test edildikleri 'ölüm' düzleminde, onların yolculuklarını yüzleşme / mücadele-erginlenme / dönüş olarak formüle etmeyi önereceğim. Nitekim her iki kahramanın erginlenme yolculuğunda önemli bir yapı taşı olarak ölüm olgusu görülmektedir.

Esas itibari ile özelde Gılgamış'ın bütün hikayesini Campbell'ın formülasyonu çerçevesinde okumak pek ala mümkün¹⁰. Ancak bu çalışmadaki temel amacımız 'ölüm' olgusunu mercek altına almak olduğu için, çalışmamızı Campbell'a atıfla ve ondan ilhamla

¹⁰ Nitekim Gılgamış, Enkidu'nun tanrılar tarafından yaratılması ve karşısına çıkarılmasından itibaren kendisini bir dizi olaylar ve maceralar zincirinin içerisinde bulur. Gılgamış'ın bizzat Enkidu ile, katran ormanındaki Humbaba ile, İhtar'ın gönderdiği gökyüzü boğası ile olan mücadelesi; ardından arkadaşının ölümü üzerine çıktığı uzun, çileli, yorucu yolculuk ve en nihayetinde ülkesi Uruk'a dönüşü ile birlikte Joseph Campbell'ın sözünü ettiği çevrim (ayrılma- yola çıkış /erginlenme /dönüş) tamamlanır.

yukarıda da belirttiğimiz yüzleşme / mücadele- erginlenme / dönüş çerçevesinde mukayeseli değerlendireceğiz.

Güçlerinden ve kudretlerinden sual olunmayan iki kahraman olarak Gılgamış ve Deli Dumrul güçlerinin zirvede olduğu bir anda ölümle yüzleşirler ve çevrelerindeki bir bireyin ölümü ile ve onun üzerinden yol alarak ölüme karşı tutum geliştirirler. Gılgamış'ın ölüm ile tanışıklığı arkadaşı ve dostu Enkidu üzerinden, Deli Dumrul'un ise nöbet tuttuğu köprüsünün yanı başındaki obada ölen bir yiğit üzerinden gerçekleşir. Toplum karşısında güçlü ve etkili birer özne olan Gılgamış ve Deli Dumrul, ölümle karşılaştıkları vakit bir mücadele sürecinin içine girerler. Her iki kahramanın ilk tepkisi önce şaşkınlık ve inkar ardından isyan ve meydan okuma olarak belirir. Nitekim psikolojik araştırmalara göre (Koç, 2002: 16-17) bireyler ölüme karşı temelde dört çeşit tutum geliştirirler: Ölümü inkar etme, ölüme meydan okuma, ölümü isteme, ölümü kabullenme. Yine Kübler Ross'un ölüm evreleri teorisine göre ölüm fikri ve olgusu kendisini "yadsıma, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul etme" süreci ile gösterir. Bu bağlamda, Gılgamış'ın ilk başta ölümü öfke eşliğinde yadsıdığı ve uzun bir yas sürecine girdiği görülür:

...
 Ağlayın ona gündüz ve gece
 Gözyaşlarınız dinmemecesine!
 Ağlayın ona ey yaşlılar
 ...
 Ağlayın ona
 Peşimizden gelen, bizi selamlayan kalabalıklar
 Ağlayın ona
 Dağların dar geçitleri
 Onunla birlikte aşmıştık sizleri
 Ağla (ona) ey memleket
 Sanki anası(mışsın) gibi
 Ağlayın ona
 (?) Serviler, sedirler
 ...
 Ağlayın ona, (sizler) kardeşleri
 Ağıt yakın ona
 Kız kardeşlerin (yaptığı) gibi!
 Ve yolun
 Saçlarınızı onun uğruna!
 Ağlayın Enkidu'ya
 ... (Bottero, 2015: 150-2)

Enkidu'nun ölümünün ardından şiddetli ruhsal acı ve elemlere boğulan Gılgamış uzun bir yas sürecine girer ve yas süreci patolojik bir hal alır. Kendi yasına bütün halkı ve çevresini ortak etmek isteyen Gılgamış kendi isyanı ve hüznünü de şu şekilde dile getirir:

(Ben de)
 Ağlıyorum sana Enkidu!
 Dinleyin beni Uruk'un yaşlıları!
 Dinleyin beni
 Gözyaşı döküyorum
 (Dostum) Enkidu için,
 İnliyorum
 Yas tutan bir kadın gibi!
 (Ey Enkidu) yanımdaki baltamdın,
 Ve kollarımın gücüydün
 Kılıçtın kınımda,
 Yüzüme kalkandın
 ()

Bayramlık giysimdin
 Payandasıydın sevinçlerimin!
 Zalim bir kader, birdenbire
 Ayırdı benden seni!
 ... (Bottero, 2015: 152)

Gılgamış, arkadaşı Enkidu'nun vakitsiz ve ansız ölümüyle içinde düştüğü derin ve hisli yas süreci içinde onun bir heykelini yaptırır. Arkadaşının ölümü ile birlikte, ölçsüz ve patolojik olarak ortaya çıkan ölüm kaygısı ve endişesi bütün benliğini sarar. Yok olma korkusu ile umutsuzluğa kapılmış olan Gılgamış ölümden kaçmak ister ve sonsuz hayatın peşinde ve arzusunda kendisini çöle atar:

“Gılgamış bozkırda
 Acı içinde göz yaşları döküyordu
 Dostu Enkidu için:
 Ölmem mi gerek benim (de)?
 Enkidu'ya benzeyecek miyim ben de ?
 Bir kaygı
 Kemiriyor içimi!
 Ölüm korkusudur
 Beni bozkırda koşturan!
 ... (Bottero, 2015: 161)

Gılgamış'ın uzun ölümsüzlük arayış yolculuğunda yani Utnapişti'ye ulaşma süreci ve serüveninde ölüm karşısında denge ve uyumu yitirmiş tavırları kaygı ve endişe düzeyinin seviyesini göstermektedir. Ölüm karşısında gergin ve huzursuz bir ruh içinde olduğu söylenebilir. Nitekim yolculuğu boyunca karşılaştığı kişilere sürekli olarak eski kahramanlıklarından, göğüslediği tehlikelerden, dayandığı güçlüklerden, kazandığı eşsiz zaferlerden gururla bahseder. Zira kusursuz bir kahraman olarak kendisine yaraşan ve kendisi ile eşleşen eşleşen 'ölümsüzlük' iken ölüm onun için kusur ve eksiklidir. Yolculuğu boyunca karşılaştığı kişilere sürekli olarak hikayesini anlatır ve ölüme dair endişelerini dile getirir. Sonsuz bir yaşam istenci, ölüme karşı gösterdiği direnç ile Gılgamış ritmik ve periyodik bir şekilde sürekli olarak şunu dile getirir:

...
 Benimle birlikte bunca tehlikeye göğüs germiş
 Can Dostumu
 Bütün insanların kaçınılmaz kaderi
 Ölüm yere çaldı
 Altı gün yedi gece göz yaşı döktüm onun için
 Ve razı olmadım gömülmesine
 Ta ki burnundan kurtçuklar düşene kadar
 İşte o zaman ölümden korkmaya
 Ve bozkırda başı boş dolaşmaya başladım
 Dostumun acısını içime gömerek
 Başiboş dolaştım durdum bozkırda
 Nasıl olur da susarım
 Nasıl olur da sessiz kalırım
 Can dostum
 Balçık oldu
 Enkidu, can dostum
 Balçık oldu
 Ve ben de onun gibi
 Bir daha asla kendime gelmemek üzere
 Kara toprağa karışacak değil miyim ?
 ... (Bottero, 2015: 173, 178,183)

Yok olma korkusundaki Gılgamış, yaşam arzusunu ve ölüm kaygısını aydınlık ve karanlık zıtlığında dile getirir. Ölüm onun için sürekli bir karanlıktır ve o güneşi yani yaşamı

ister.¹¹ Dağları, karanlık denizleri aşarak, ölümsüzlük sırrına ermiş Utnapişti'ye ulaşmayı başaran Gılgamış, ona umutsuzluğunu, korkusunu bildirir; ölümsüzlüğün sırrını sorar ancak Utnapişti onu yatıştırılmaya çalışarak başına gelenlere katlanması gerektiğini, bu kadar üzüleceğine bir an önce ülkesine dönmesinin daha iyi olacağını, ölümsüzlüğün sırrı için katlandığı çile ve yorgunluğun yersiz ve boşuna olduğunu söyler. Gılgamış tabii olduğu yedi gece uyumama testi ile ölümlülüğe yazgılı olduğunu, sonsuz hayat için yaratılmamış olduğunu anlayacaktır. Ancak yine de Utnapişti karısının isteği üzerine Gılgamış'ı eli boş göndermemek için sonsuz hayat değil ancak 'uzun ömür' sağlayacak bir bitkinin yerini söyler. Gılgamış onu gençliğe ulaştıracak bitkiye denizin dibinden ulaşır ve büyük bir mutlulukla ülkesine doğru yola çıkar. Ancak yolda konakladığı bir sırada serin bir gölete girmesi ile bitkinin kokusunu alan bir yılana bitkiyi kaptırır ve elleri boş bir şekilde ülkesine döner (bkz.Bottero, 2015:185-210).

Ölümün ve öleceğinin bilgisini edindiği andan itibaren ölümle uzlaşmaz nafîle bir mücadele içine giren diğer kahraman Deli Dumrul'dur. 'Ötekinin ölümü' üzerinden yüzleştiği ölüm fikri bir kahraman olarak onu huzursuz eder. Zamanından önce, nedensiz ve hiçbir uyarı vermeden gelmiş olan ölüm ile yüzleştiğinde hissettiği şaşkınlık ve öfkedir. Varoluşsal boyutta ele alındığında ölümün getirdiği sonlulukla karşılaşmanın tüm bileşenleri; inkâr, öfke / hiddet, pazarlık ve depresyon ile birlikte kabullenme Dumrul'un öyküsünde de görülebilir. Esas itibarı ile Deli Dumrul'un da Gılgamış gibi ölüme karşı sergilediği tutum hemen hemen aynı gibidir. Ölüm ile ansızın yüzleşen Deli Dumrul onu kendinden uzaklaştırmak için pazarlık sürecine girer. Hayatta kalabilmek için canının yerine can bulmak durumunda olan Deli Dumrul can havli ile soluğu önce babasının yanında alır. Sahip olduğu her şeyi Azrail'e vermeye hazır olduğunu ancak canını veremeyeceğini söyleyen baba: "Dünya tatlı can aziz / Canımı kıyamam belli bil" diyerek onu annesine yollar. Aradığı cevabı bulamayan Deli Dumrul, annesinin yanına giderek içine düştüğü durumu şu sözlerle dile getirir:

"Ana biliyor musun neler oldu
Gök yüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi
Benim akça göğsümü
Hırıldatıp canımı alır olur
Babamdan can diledim ana vermedi
Senden can dilerim
Canını bana verir misin
Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın
Acı tırnak ak yüzüne çalar mısın
Kargı gibi kara saçını yolar mısın ana" (Ergin, 1999: 118)

Oğluna olan derin sevgisinden, onun için yaptıklarından ve yapabileceklerinden bahseden annesi de tıpkı babası gibi: "Dünya tatlı can aziz / Canımı kıyamam belli bil" diyerek canını veremeyeceğini belirtir. Ne annesinden ne de babasından istediği cevabı alamayan Deli Dumrul ümitsiz ve çaresiz vedalaşma için eşinin yanına gider. Eşi, kendisinden bir şey talep etmemesine rağmen canını vermeye razı olur ancak eşine kıyamaz ve onu arkada bırakmaya da razı olamaz. Azrail'in artık canını almaya geldiği vakit tekrar Tanrıya yalvararak "Alırsan ikimizin canını beraber al / Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak / Keremi çok Tanrı" diye dua eder. Tanrı'ya bu sözler hoş gelir; eşi ve kendisine yüz kırk yıl uzun bir ömür bağışlar ve karı – koca genç çiftin karşılığında ise anne ve babanın canı alınır.

¹¹ Muzaffer Ramazanoğlu çevirisinde bu sahne şu şekilde yer alır: " Ah, nasıl susayım? Ah nasıl susayım? Kırklarda şuraya buraya koştuktan sonra, yerin altına başımı dayayıp bütün yıl uyuyacak mıyım? Hayır gözlerim güneşi görmek istiyor. Kendimi güneşin aydınlığına kandırmak istiyorum benim için karanlık aydınlık kadar uzaktır. Ama ölüm, ne zaman güneşin ışığını görmüştür? (Ramazanoğlu, 1998: 67, 70-71)

¹² Deli Dumrul ölümle ilgili girdiği mücadele sürecinde ölümsüzlükle değil ancak uzun bir ömür ile döner. Gılgamış da benzer şekilde ölümsüzlüğe değil ancak ona uzun ömür verecek bitkiye ulaşmış ancak sonunda onu da kaybetmiştir.

Yaşama sınırsız şekilde bağlı ve onu ne pahasına olursa olsun koruma arzusu içindeki kahramanlar, Gılgamış ve Deli Dumrul -Campbell'ın formülasyonu çerçevesinde- ölüm ile yüzleşmelerinin ardından onun mutlak kesinliğine karşı ilaç aramışlardır. Her iki kahramanın da ölümle tanışması ve ardından onunla mücadelelerinin yaşamlarını anlamlandırmada güçlü bir motivasyon sağladığı belirtilmelidir. Ölüm her iki kahraman için hayata ve varlığa dair bir bilinç sıçraması yaşadıkları bir olgudur. Ölüme karşı sergiledikleri tutum hemen hemen aynı gibidir. Engidu'nun ölümü ile ölüm kaygısı beliren Gılgamış'ta ölüm teması sembolik anlamda yolculuk teması ile işlenir ve somutlaştırılır. Ardında bir ad bırakarak ölümsüzlüğe erme arzusu ile ölümsüzlük yolculuğuna çıkar. Deli Dumrul için de bu süreç can havli ile bir arayıştır. Ancak her iki kahraman için de hayatın devam ettirilmesi için harcanan yoğun bir çaba ve mücadele süreci yerini -dönüşte- boyun eğme ve kabullenme duygusuna bırakır. Netice itibari ile kahramanların çıktıkları ölümsüzlük yolculuğu, sancılı bir mücadelenin ardından erginlenme ile noktalanır.

Sonuç

Bir yönü ile insanlık ile yaşıt ve eski, bir yönü ile de her an ve türlü şekillerde gerçekleşmesi itibari ile canlı ve güncel olan 'ölüm' insan bilincini meşgul eden evrensel bir olgudur. İnsan kendi doğasına yazgılı 'ölüm'e karşı dinmeyen bir ölümsüzlük arzusu ve arayışı ile karşı koymaya çalışmıştır. İnsan yaşamının ayrılmaz ve temel bir parçası olan ölüm, insanın kabullenmekte en çok zorlandığı, kendisinden uzak tutmak istediği bir şeydir ve bu isteğin en somut göstergesi de ölüme karşı koyma arzusu ve ölümsüzlük arayışı olmuştur.

İnsanın bu şiddetli arzusu, pek çok edebi esere yansımıştır. Gılgamış ve Deli Dumrul destanları bu bağlamda bu arzunun rafine bir dil ve düşünce ile dile getirildiği önemli ve tarihi eserlerdendir. Gılgamış'ın kendi biyolojik sınırlarını zorlamak pahasına girdiği arayış ve sergilediği tavırlar; Deli Dumrul'un ölüm ile tanışması ve mücadelesi, bu dinmeyen arzunun yansıdığı hem en eski hem de eskimeyen örneklerdendir. Özellikle Gılgamış Destanı – Deli Dumrul'a kıyasla daha uzun ve yoğun bir anlatı olduğu için - kahramanın ölüm sancısı ve bunu dile getirişi; ölümsüzlük arayışı; en nihayet olgunlukla boyun büküşü- dönüşü- ile insanın bu köklü dramı hakkında anlamlı bir örnek sunar.

Birisi insanlık tarihinin ortak kadim anlatısı, diğeri Türk kültür coğrafyasının müstesna destanlarından olan Dede Korkut boylarından Deli Dumrul, bize insanlığın ortak kaderi karşısında insan ruhunun ve bilincinin benzer tutum, tavır sergilediğini göstermiştir. Bir trajedi olarak ölüm ve ona karşı mücadele her iki destanda hem içerik olarak hem de Campbell'ın formülasyonu çerçevesinde görüldüğü gibi yapısal olarak da benzerlik arz eder. Ölüm her iki kahramanın erginleme yolculuğunun ortak temasıdır.

Mercek tuttuğumuz her iki destan, hem insanın ortak var oluş sancısını hem de bu sancıya karşı verilen mücadelenin benzerliğini yansıtmaları açısından önemlidir. Her iki anlatı da kadim ölümsüzlük arayışının açık ve somut örneklerindedir.

¹² Canın yerine can bulma pagan inancıyla birlikte çalışmada irdelemek istediğimiz bu değildir.

Kaynakça

- AÇA, Mustafa (2011). “Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler” , *Bilig*, S. 59, s. 1-18
- BAUMAN, Zygmunt (2018). *Ölümlülük Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BORATAV, P. Naili (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOTTERO, Jean (2015). *Gilgamiş Destanı: Ölmek İstemeyen Büyük İnsan* (çev. O. Suda). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- CEYLAN, Yasin (1999). “Evrenin Belirsizliği Karşısında İnsanın Çaresizliği”, *Doğu Batı*, S.6, s. 103-109.
- ÇÜÇEN, A. Kadir (2018). *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*. Ankara: Sentez Yayınları.
- EAGLETON, Tery (2011). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1999). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul Boğaziçi Yayınları.
- ERSOY, Ruhi (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller”, *Milli Folklor*, S.54, s. 86-101.
- FREUD, Sigmund (2012). *Dinin Kökenleri*. İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, Erich (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. (çev. A. Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Gilgamiş Destanı* (1998). (çev. M. Ramazanoğlu). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- GİDDENS, Anthony (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik*. İstanbul: Say Yayınları.
- G. ALPASLAN, Gonca (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.3, s. 151-165.
- JUNG, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji*. İstanbul: Payel Yayınları.
- KARAKUŞ, G. vd. (2012). “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, S. 21 (1), s. 42-79
- KOÇ, Mustafa (2002). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 7-20
- KOÇ, Mustafa (2002). “Ölüm Psikolojisi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 117-146.
- ÖRNEK, Sedat V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Basımevi.
- MALINOWSKİ, Bronislaw (2000). *Büyü Bilim ve Din*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ROUX, Jean-Paul (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SAYDAM, Bilgin (2011). *Deli Dumlul’un Bilinci: Türk - İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- SCHOPENHAUR, Arthur (2012). *Ölümün Anlamı*. İstanbul: Say Yayınları.
- SOYKAN, Ömer Naci (1999). “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger’de Bir Araştırma”, *Doğu- Batı Dergisi*, S. 6, s. 41- 62
- SOYSAL, Deniz (2009). “Schopenhauer’de Ölüm ve Ölüm Korkusu Üzerine”, *Tabula Rasa*, 25-26, s. 109-121.
- ÜNAL, Mehmet Süheyl (2011). “Zamansız Ölüm: Geleneksel ve Modern Toplum Karşıtlığında Ölümün Yeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11, S.2, s. 121-133.

Çalışmanın yazarı “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.